

En studie i politisk taktik

Fru Ulla Lindströms två böcker med minnen från hennes statsrådstid i den erlanderska regeringen har tidigare recenserats i Svensk Tidskrift. Fil dr Tom Söderberg påpekar, att dessa volymer kommer att leva länge som statsvetenskapligt käll- och arbetsmaterial. Han utnyttjar dem här för en studie i regeringstaktik, och han fäster därvid särskilt uppmärksamheten på slutkapitlet i senare delen av fru Lindströms minnen. Han delar hennes bekymmer inför det sätt på vilket överheten numera möter medborgarna. Partiledarnas dominans och tendensen till ledarkult är naturligtvis en fara. Det är partiledarnas taktiska handlande som satt sina spår i svensk politik under de senaste årtiondena. Av naturliga skäl skriver fru Lindström mest om hrr Erlander och Hedlund, båda erkända taktiska begåvningar. Väl vore, menar dr Söderberg, om även oppositionen finge sin hävdadecknerska som gav insyn i hur politisk taktik utformas, och helst borde också hon ha statsråds rang.

Ulla Lindströms två volymer om sina över tolv år i konseljen har med skäl blivit slagkraftig information och kommentar och kommer väl att leva länge som statsvetenskapligt käll- och arbetsmaterial. I förstone stannade man inför mängden av »avslöjanden» eller minnesbilder av regeringskretsens motiv, överväganden och inre slitningar. Det är värt att stanna också inför fru Lindströms slutord, hennes essäistiska totalsyn på den svenska politikens väsen. I konkurrens med krönikestoffet har såvitt jag märkt sista kapitlet i »Och regeringen satt kvar!» hittills inte diskuterats.

I vårt parlamentariska flerpartisystem är taktiken en klimatfaktor på högsta plan. Detsamma gäller inom statskonst under alla regimtyper, men i t ex en diktatur utan fri debatt ställer sig taktiken högst annorlunda. UL (som hon skriver sig) blir bekymrad, när hon tänker på hur överheten möter medborgarna förr och nu. Skillnaden kan sägas gälla främst taktiken, fast UL inte här brukar den termen. Främst talar hon om TV-ålderns kampanjmetoder, och hon »blir nog aldrig fri från hemlängtan till 40- och 50-talen». Den som är ännu mer till åren förstår och tyckte kanske ännu bättre om politikernas hårdare tävlingsregler under mellankrigstiden.

Vad har då gått förlorat? Jo, som man vet, det mesta av folkets direkta kontakt med den ordinära riksdagsledamoten. Mötesintresset, »aptiten på vad talaren hade att säga, även när han tillhörde andra, tredje eller fjärde klassens politiska aktörer, rallarsvingarna i Folkets Hus-de-

batterna...» Vidare den ymniga lokalpressen, som även avsatte muntlig efterdebatt ute på fältet. UL har funnit »tecken på att väljarna vill ha tillbaka det personliga tilltalet, vill kunna röra vid sina ombud, vill höra eftertanken i deras röster när de besinnar svaret på en svår fråga». Att på nytt skapa andra former än TV och färdiga åsiktspaket kallas rent av »ett livsvillkor för demokratin».

Vad radion har grundlagt och TV är på väg att fullkomna är partiledarnas offentliga dominans, inte långt från ledarkult. Och vad anses tittarna kräva av en ledare? Mycket, även sådant som väljarna inte borde kräva. Att i uppsyn och röstläge inte nå premiäraktörs nivå har blivit ett svårt handikapp och lär väl ha bidragit till ett par partiledares fall. Ledaren behöver därför inte vara estradcharmör av typen Olof Palme eller på sin tid Bertil Ohlin. »En och annan kan växa ut till en politisk fadersgestalt», skriver UL, och tanken går till 1970 års valsegrare nummer ett. Gunnar Hedlund är ett märkligt fall av begränsade gåvors styrka; något torftigt finner nog mången inte bara ordalagens stil och innehåll utan även den faderliga uppsynen. Hans bebådade avgång beklagas inte, men det hade varit intressant att få se vilket närmast skulle gå bäst hem, charmören eller fadersgestalten.

Hedlunds koalitionstaktik

Av ideologi tyngs inte centern, därom vittnar både gärningar och egna ord, och ledarens »klipskhet» (UL) belyses av inte-

riörer som låter oss ana hans (hemliga) motto: taktiken framför allt.

1955, ett år av stark löneinflation, föreslog finansminister Sköld och stoppade regeringens centergrupp det sk tvångslånet om 10 % utöver skatt. Olusten, som fanns på flera håll, markerade centern klart först vid den avgörande beredningen i ärendet. Vi får nog inte riksdagsgruppen med oss, menade då Hedlund. Därpå följde konfrontation »med ett halvdussin bondeförbundspampar, som Hedlund skrapat ihop» och som undanbad sig ansvar för LO:s löneökningar. Eftersom LO var emot alternativet punktskatter blev höjd bolagsskatt »den enda lilla matnyttiga bit som lämnats kvar», och Erlander och LO var ense om att det var otaktiskt att spräcka koalitionen på skattehöjning. Det taktiska i centerns agerande var att först sent ställa saken på sin spets, som koalitionsfråga, och därmed ta äran av det uteblivna tvångslånet.

UL:s skildring av hur koalitionen valde att fortleva efter valnederlaget 1956 är också talande och kan summeras i citatet om Gunnar Hedlund: »själv tycker han att det skulle vara taktiskt fel att ta valutslaget som anledning till uppbrott. Då ska det vara meningsskiljaktigheter kring en konkret politisk fråga, säger han.» Han genomdrev uppskovet emot nära hälften av sin riksdagsgrupp. Och inom ett år hade ATP-politiken kommit i det läget, att det fanns en stor konkret fråga att uppsäga samregerandet på. Taktikens stora roll i centerns hållning framstår skarpare i Björn Molins ATP-avhandling

(1965) än hos UL. Partiets jordbrukare (småföretagare) var ej betjänta av obligatoriet, och partiet undvek i det längsta att binda sig. När så skedde och linje 2 kom fram, var dilemmat enligt Molin »att en uppgörelse med socialdemokraterna omöjliggjordes av intressefaktorn och en uppgörelse med högerns och folkpartiets företrädare omöjliggjordes av den parlamentariska faktorn». Taktiskt var inte minst att trots överkomligt avstånd mellan linje 2 och 3 avvisa en borgerlig samlingslinje, som kunde peka framåt emot ett regeringsalternativ. Att hr Hedlunds taktiska vittring bestått genom 60-talet exemplifieras mer sparsamt hos UL men är ju notoriskt.

Om budgivningen inför val som taktisk huvudsak talar UL rätt tydligt. Det gäller »att rätt tolka valmännens behov och förhoppningar. Med prognoser och planering försöker regering och opposition att förutsäga vilka morgongåvor väljarna skulle välkomna mest.» Det erinras för egna sidans del om även vederbörliga »kärva påminnelser om vad välfärden skulle kosta» – vilket även motsidorna trots sämre utredningsresurser strävar att både beräkna och göra kunnigt. Bakom ligger ju en intern översyn av lagret och av nyheterna inför partiinstanserna, för majoritetspartiets del LO inbegripet. Om detta spelar stor roll inom socialdemokratin, har å andra sidan det snart 40-åriga regeringsansvaret medverkat till att det auktoritära och organisatoriska trycket uppifrån ökat. Ju mindre organisationstätheten är – dvs ju större de ovissa marginalsympatisörers-

nas roll – desto svårare blir den taktiska bedömningen av ett partis utbud. Sådillvida är hos oss folkpartiet sämst ställt, och i den mån man sökt jämka ihop det socialliberala med det för dagen kuranta har det ju förekommit upprepade misräkningar. Men den förberedande valprogrammeringen ser offentligheten, väljarna, inte mycket av. Vi upplever allt mindre en dialogisk sakgranskning före skyltningen, allt mer ett ensidigt utropande från toppen av lockvarorna.

Ingen u-hjälpsopinion

Vilken roll taktiska popularitetshänsyn kan spela, därom vittnar UL:s eget politiska öde. Hon avgick ju på den oantagligt blygsamma höjningen av u-hjälpsanslagen. Bakgrunden till hennes avgång är i hennes goda ögon ett tyfäll av den negativa opinionens makt. Ur en sluttrond i Kanslihuset (december 1966) refereras hr Sträng: – U-hjälpen har för övrigt ingen opinion bakom sig. UL:s kommentar: Den vanliga invändningen. Och när det redan var för sent uppvaktades statsministern av talesmän för partiets sidoorganisationer, och UL återger enligt ett par indignerade deltagare:

... Nu hade alla börjat säga emot honom. Åke Zetterberg, broderskaparnas ordförande, och Ingvar Carlsson, SSU-ordföranden, hade förklarat att de inte kunde svika sina respektive organisationer utan att riskera sig själva moraliskt... Kvinnoförbundets Nancy Eriksson tog i på skarpen: – Man skall inte springa ut och lova år efter år, tända hopp och sedan svika. Erlander hade försvarat sig med att bara få i partiet bryr sig om u-hjälpen och att de borgerliga

1967 kommer att vara hur likgiltiga som helst för u-hjälp...

UL:s version har godtagits av motparten hr Sträng. Frånsett kanske förkortade repliker verkar den historisk och talar för sig själv. Och u-hjälpen är inte den enda kostsamma och internt svårskötta upprustningen. Att lotsa igenom den nya kulturpolitiken, den successivt ökade konstnärliga och litterära satsningen, har varit ett konststycke som jag haft tillfälle att följa på närhåll. Vid en organisationsöverläggning därom sade departementschefen Edenman om riksdagens menige, partivänner och andra: De tror att kultur är något slags jippo. Men han lyckades något bättre än UL hos finanserna och därmed i riksdagen.

Spänningarna inom regeringspartiet upplevdes som en sensation redan i den första UL-volymens presseko. Särskilt då LO:s effektiva nej till oms på vårriksdagen 1959; sekretessen kring den matchen tillät LO att medverka till oms på hösten, då den och regeringen räddades med elst kommunisternas blankröstning. Under avtalsår måste LO vara emot skattebomber på vårriksdagen, då de kan fattas som arbetsgivarna behagliga åtstramningssignaler. Ett talande exempel hos UL är investeringsavgiften på bilar 1955. Idén mottogs av LO-ordföranden Strand »med en hetta som vi aldrig tidigare sett prov på... (han) gav uttryck åt arbetarnas bitterhet över att inflationshotet alltid aktualiseras just när de ska inleda sina löneförhandlingar». Hotet användes »nu som ett slagträ mot arbetstagarparten, ja, fram-

förs som ett budskap från Sköld av arbetsgivareföreningens Kugelberg». Med nöd uppnåddes någon mildring i hr Strands – Första kammarens gruppleddare – bebådade brandtal i den just förestående remissdebatten. Den taktiska knuten är att fackföreningsfolket sköts bäst i optimismens tecken om våren, då tvärtom det politiska maskineriet helst sätter in sina bromsar för regeringens del; särskilt udda år hittills, framdeles vart tredje år.

Författningsutflykter

Om regeringens taktiska självförsvar – före 1957 delvis frånsett centerstatsråden – är UL begripligtvis inte opartisk och tar inte med allt. Hon behandlar inte folkomröstningen om högertrafik, som numera belyses av den avgångne hr Erlanders ut-sago, att förseningen av trafikreformen är något han efteråt ångrar. Den taktiska kärnpunkten förefaller ju vara, att man i sin starkt betygade ovilja mot folkomröstningar i konkurrens med parlamentarisk partimakt ville statuera ett exempel på folkmeningens konservatism. Däremot får vi besked om regeringens stora obehag inför kravet på ATP-omröstning:

Vem inom höger-folkparti som först tänkte tanken på en folkomröstning är glömt (enligt Molin var det folkpartiets Aastrup, min anm). --- I det längsta har vi socialdemokrater försökt undvika det. Att presentera de tre alternativen... så att vanligt folk begriper dem har förefallit svårt. --- Med benäget bistånd av 8 bönder i FK skulle oppositionen kunna uppnå den tredjedel av ledamotsantalet i kamrarna, som pressar fram en folkomröstning enligt det vilande grundlagsförslaget – plus rätten att själv för-

mulera frågan eller frågorna, att underställas omröstning.

Denna förstärkning av folkomröstningsinstitutet, som regeringen och partierna i första omgången enats om, blev som man minns inte av. Regeringen valde att inte framlägga det vilande grundlagsförslaget utan kom i stället med en proposition om omröstning på oreformerat sätt. Den förbehöll sig avgörandet om alla tre linje-frågornas formulering, efter förhandlingar med oppositionen, vilka på förhand var dömda att stranda. Oppositionen rasade, maktövertagelse var dagens slagord. Enligt UL hade regeringen i sista stund insett att reformen var ett svårt misstag:

Kraven på att få formulera sin egen fråga hade gjort regeringen allt betänksammare... Skall verkligen 1/3 av en riksdag kunna tvinga ut till folkomröstning vilken som helst ömtålig fråga, presenterad i förledande frågeställningar, och sen använda de missvisande resultaten mot den parlamentariska demokratins avgöranden i vanlig ordning? Är inte detta »maktövertagelse» så gott som något – mot majoriteten? Upp-täckten att ett folkomröstningsinstitut skulle kunna användas som sabotage mot parlamentarismen av finansiellt starka minoriteter har öppnat våra ögon. För pengar till objektiv upplysningsverksamhet har höger och folkparti inte något intresse för närvarande, i förvisning om att försäkringsbolagen kommer att betala »upplysningen».

Åtskilligt kunde sägas om denna partiska och ändå självavslöjande återblick (ej dagbokstext). »Förledande frågeställningar» och »sabotage» är starka ord. Kvar står regeringens öppett redovisade omkastning i grundlagsfrågan. Att sätta spärren för ett vilande förslag var utan aktuell prece-

dens, ett maktövertagelse i bemärkelsen avsteg från riksdagens högsta makt i lagfrågor enligt oskriven författningsregel.

Klart taktiskt betingade var också två avsteg från stadgad riksdagspraxis. Det var de år, då det vägde jämnt mellan enpartiregering och opposition och då i ledade ärenden lotten avgjorde i utskotten. En socialdemokratisk tillgång var majoriteten i Första kammaren, och det viktigaste taktiska beteendet dessa år var långhalningen av enkammarreformen till efter det kommunala valnederlaget 1966, som tycktes utvisa att den eftersläpande senatsmajoriteten skulle gå förlorad. Om den innebörden i författningsförhandlingarna tigger UL. Huvudexemplet på taktiskt bruk av FK kom i efterspelet till Wennerströmsaffären. Utskottslotten drabbade ex-excellensen Undén med anmärkning, medan försvarsministern gick fri. Majoriteten genomdrev emot stadgad praxis omröstning i dechargefråga i FK, och den blev ju friande. Talmannen (fp) hade »böjt sig för vetskapen att sossarna har majoritet och kan återförvisa ärendet till utskottet, om han vägrar». Och genom något missförstånd gick den planerade borgerliga protesten inte efter ritningarna, och UL rubricerar skadeglatt: »Västgöta klimax». Ett annat taktiskt avsteg från praxis berör hon inte alls: rösträtt för talmannen, alltså en socialdemokratisk röst mer i AK där den väl behövdes och en borgerlig mer i FK, till ingens nytta.

Till riksdagspraxis hör också ett tänkvärt uttalande av statsministern vid en lunchberedning i början av 1965. Skulle

kommunisterna, som i AK ökat från fem till åtta, nu släppas in i utskotten? Inte orimligt, men nej, »sa Erlander eftersinnande». Ett ja kunde uppfattas som en eftergift av svaghet. »Det hade varit något enklare kanske», om antalet förblivit fem. (Dagboksreferat.) Alltså, *fler* kommunister ett skäl *emot* partiets anspråk på representation – taktiskt tänkande i kvadrat. Värt att minnas nu, då kommunistframgången gett utskottsplacering.

»Borgerliga motionsförslag nackades som regel men kunde återuppstå efter omsmältning i någon kommitté och därefter i underlaget för regeringspropositioner.» För UL är detta alls inte taktik utan fruktbarande växelverkan. »Fler gemensamma värderingar än man tror medverkar till denna spridning av opinioner över parti-gränserna.» Må vara, men en taktisk grundlinje på hög nivå är det nog också.

(Att klämman i en reformmotion brukar vara just begäran om utredning förtigs.)

Smått och stort har här blandats, men totalintrycket torde bli: för mycket finter och delvis rena missbruk i taktikens tecken. Självfallet anser UL – och inte utan fog – att i så måtto oppositionen sitter i glashus. Som grov taktik ser hon Gunnar Heckschers valparoll 1964 att »slakta» ATP-fonderna till förmån för de redan gamla (alternativet minskade inbetalningar till fonderna förtigs). »Marcus (Wallenbergs) evangelium» är den hänfulla rubriken över detta onekligen förolyckade utspel. Men i brist på insyn fördjupar hon sig ju inte i motpartiernas spelstil. En from önskan vore att oppositionen tids nog finge sin Ulla Lindström, gärna med statsråds rang. Man kunde då få underlag för en mer objektiv studie av svensk politisk taktik på gott och ont.